

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	v
-----------------	---

DEEL 1.

GRONDSLAGEN	1
-------------------	---

De verbeelding van de politieke democratie door het recht:

inleidende beschouwingen	3
--------------------------------	---

MAURICE ADAMS

I. Democratie als wezenlijk betwist begrip	5
II. Opvattingen en perspectieven	8
III. Vertrouwen als grondslag van de democratie	32
IV. De betekenis van het recht voor de politieke democratie	36
V. Tot slot	37

Democratie en grondrechten. De inhoudelijke en procedurele

democratiemodellen van Dworkin en Habermas	39
--	----

STEFAN SOTTIAUX

I. Inleiding	39
II. Het democratiebegrip	41
1. De tegenstelling tussen liberalisme en republicanisme ..	41
2. Het onderscheid tussen de inhoudelijke en procedurele democratieopvatting	43
III. Het inhoudelijke democratiemodel van Dworkin	43
1. Twee vormen van collectieve actie	44
2. Het morele lidmaatschap van de politieke gemeenschap	45
IV. Het procedurele democratiemodel van Habermas	48
1. De discussietheorie van de democratie	48
2. De gelijkheidspronkelijkheid van publieke en private autonomie	50
V. De gevolgen van het onderscheid tussen de inhoudelijke en procedurele democratieopvatting voor het grondrechten- concept	52
1. Democratie en grondrechten	52
2. De strijdbare democratie	55
3. Constitutionele toetsing	58
VI. Slotbeschouwing: democratie en grondrechten in België	60

De legitimatie van het recht in een democratische samenleving	65
MARK VAN HOECKE	
I. De wisselwerking tussen vorm en inhoud: de structuur van rechtssystemen en concepties van democratie	66
II. Soorten legitimatie	69
1. Formele legitimatie	70
2. Inhoudelijke legitimatie	75
3. Vorm of inhoud? Liberals of Republicans, Natuurrecht of Positivism?	77
4. Communicatieve legitimatie	80
A. Een kader voor communicatieve legitimatie	82
B. Communicatieve legitimatie in het recht	84
III. Besluit	87
1. Argumentatietheorie	89
2. Democratietheorie	93

DEEL 2.

DEMOCRATIE EN PUBLIEKRECHT: DE DEMOCRATISCHE ORDENING VAN DE STAATSSTRUCTUUR 101

Democratie in de Belgische grondwet 103

PATRICIA POPELIER

I. Het retorisch gehalte van democratie	103
II. Democratie staat niet in onze grondwet	104
III. De kerninhoud van democratie. Lincolns formule	105
IV. Is het wel verstandig om een land te laten regeren door het volk?	106
V. De volksdemocratie volgens Rousseau	107
VI. Pleidooien voor een representatief systeem	108
VII. Een definitie van democratie	108
VIII. De sovereignty of Parliament: het almachtige parlement . . .	110
IX. De nationale soevereiniteit: de burger van gisteren, vandaag en morgen	113
X. Het plurale concept: "iedereen is anders!"	115
XI. De wil van de meerderheid	116
XII. Het consensusmodel	117
XIII. In de Belgische grondwet huizen verschillende concepten van democratie	118
XIV. De paritaire democratie. Mensen zijn mannen en vrouwen .	119
XV. Democratie in de grondwettelijke context. Plaats voor relativering	122

XVI. Een communicatieve benadering van democratie	124
XVII. Besluit. Een gebrekkig democratisch model in de Belgische grondwet	126
Federalisme en democratie	129
KAREL RIMANQUE	
Parlement en democratie	149
JEROEN VAN NIEUWENHOVE	
I. Inleiding	149
II. Het kiesstelsel en democratie	150
1. Inleiding	150
A. Elk kiesstelsel is een kind van zijn tijd	150
B. Evenredige vertegenwoordiging: te veel of te weinig?	151
C. De plaats van de politieke partijen in het kiesstelsel	153
2. Het kiesstelsel in de negentiende eeuw	154
A. Het meerderheidsstelsel	154
B. De invoering van het meervoudig algemeen stemrecht en het evenredigheidsstelsel	156
a. Inleiding	156
b. De rangorde van kandidaten op de lijst en het devolutieve effect van de lijststem ..	157
c. Het panachageverbod	159
d. De invoering van de kandidaat-opvolgers ..	160
3. Het kiesstelsel in de twintigste eeuw	161
A. Tussen 1899 en 1993	161
B. De vierde staatshervorming van 1993 en de kies- hervormingen van 2000-02	162
a. Inleiding	162
b. De verruiming van de kieskringen	162
c. De onverenigbaarheden en de opvolgers ..	164
i. Enkele typische scenario's	164
ii. Het Arbitragehof en de dubbele kandidaatstelling	166
iii. De kandidaat-opvolgers eventjes afgeschaft	166
d. De afzonderlijke verkiezing van het federale Parlement en de Gemeenschaps- en Gewestraden	167
4. Besluit	170

III.	Terugtrek van het parlement en parlementaire controle . . .	172
1.	Inleiding	172
2.	De evolutie van de regelgeving	173
3.	Delegatie van wetgevend optreden	174
A.	Grondwettelijke grenzen	174
B.	Een kwestie van evenwicht	176
4.	Alternatieve implementaties van democratische controle	176
A.	De bestaande controle-instrumenten zijn niet adequaat	176
B.	Wetsevaluatie	177
C.	Controle in parlementaire commissies	177
D.	Een betere voorlichting van de wetgever	178

De sfinx aan de stadspoorten. Enkele vragen om een debat te openen over anti-democratische partijen 179

F. OST

I.	De legitimiteit van maatregelen gericht tegen anti-democratische partijen. De kracht of de klucht van de democratie?	180
II.	De opportuniteit van maatregelen. Breekt men de thermometer zonder de koorts te doen dalen?	188

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het partijverbod: dansen op een slap koord 193

PIETER VANDEN HEEDE

	Inleiding	193
I.	Algemene principes	196
1.	Toepasselijkheid van het EVRM op politieke partijen	196
2.	Politieke partijen: verenigingen in de zin van artikel 11 EVRM	197
3.	Beperkte margin of appreciation voor de lidstaten	199
4.	Politieke partijen en het vrije politieke debat	201
5.	De beperking van het vrije politieke debat en het partijverbod	203
6.	Een onderzoek <i>in concreto</i>	204
II.	Toepassing <i>in concreto</i> : de beide Refah zaken	205
1.	Pluraliteit van rechtssystemen	205
2.	Introductie van de Sharia	209
3.	Oproep tot geweld	210
4.	Terechte kritiek van de minderheid?	210

III.	Het partijverbod als middel ter bescherming van de democratie	212
1.	Het begrip democratie in de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens	212
A.	Interpretatie	212
B.	De autonome mens	212
C.	Pluralisme als kern van de democratische samenleving	214
D.	Materiële opvatting van het begrip democratie ..	216
E.	Rechtstaatprincipe	217
F.	Seculiere staat	217
2.	Het democratisch dilemma en het partijverbod als verdedigingsmiddel	222
A.	Het democratisch dilemma	222
B.	Het partijverbod als verdedigingsmiddel ter oplossing van het democratisch dilemma	222
C.	Het partijverbod en de toepassing van artikel 17 EVRM	226
3.	Positieve verplichting voor de lidstaten om het partijverbod toe te passen	229
IV.	Besluit	230
	Gemeentelijke democratie	233
	FRANKJUDO	
I.	“Gemeentelijke democratie” als tweezijdig begrip	233
II.	De procedurele lijn	236
1.	De wet van 11 juli 1994 tot wijziging van de Nieuwe Gemeentewet met het oog op de versterking van de gemeentelijke democratie	236
2.	Het gemeentelijke referendum: gemeentelijke democratie op nieuwe wegen	238
3.	Het Decreet Intergemeentelijke Samenwerking	242
4.	Het voorontwerp van Gemeentedecreet	247
III.	De bevoegdheidsrechtelijke lijn	254
1.	Het concept “gemeentelijk belang”. Een mysterie	254
2.	De wijziging van artikel 41 G.W.: een bijkomend niveau van lokale democratie?	256
3.	Nieuwe uitdagingen: het Europees Handvest voor de Lokale Autonomie	257
IV.	Bij wijze van besluit	262

DEEL 3.

DEMOCRATISCHE REGELGEVING 265

Democratisch wetgeven 267

PATRICIA POPELIER

I.	Paradoxen van behoorlijk democratisch wetgeven	268
II.	Een visie op democratische wetgeving gaat uit van een visie op democratie	270
III.	Acht eisen van democratisch regelgeven	272
IV.	Eerste vereiste. Elke rechtsregel moet vatbaar zijn voor wijziging	273
V.	Tweede vereiste. Elk overheidshandelen moet een grondslag vinden in de wet of in de grondwet	274
VI.	Derde vereiste. De uitvoerende macht is verplicht de noodzakelijke uitvoering te geven aan de wet, binnen een redelijke termijn, en zonder de draagwijdte van de wet te wijzigen	275
VII.	Vierde vereiste. Het verlies aan democratische legitimiteit door de toekenning van regelgevende bevoegdheid aan een ander orgaan dan de wetgever, moet worden gecompenseerd door andere democratische waarborgen . . .	276
VIII.	Vijfde vereiste. De formele wetgever dient de uiteindelijke controle te houden over de essentiële inhoud van een regeling	279
IX.	Zesde vereiste. De regelgever moet tot een beslissing komen op grond van een zorgvuldige inventarisatie en afweging van de verschillende feiten en belangen	280
X.	Zevende vereiste. Het besluitvormingsproces inzake regelgeving moet openbaar zijn	282
XI.	Achtste vereiste. Elke rechtsregel, ook formele wetgeving, moet gemotiveerd zijn	282
XII.	De eisen van democratisch regelgeven gelden ook met betrekking tot individuele besluiten	284
XIII.	Besluit	285

Burgers schrijven wetten. Enkele beschouwingen over het volksinitiatief, het versterkt petitierecht en de volksraadpleging 287

MICHIEL ELST

I.	Inleiding	287
II.	Het volksinitiatief	289
1.	De “overweging van decreet”: het voorstel-Stevaert	289
2.	Het advies van de Raad van State	291
3.	Enkele bedenkingen	293

III.	Het versterkt petitierect	294
1.	De versterking van het petitierect	294
2.	De Vlaamse regeling inzake verzoekschriften	297
3.	De resultaten na vijf jaar versterkt petitierect	299
A.	De cijfers	299
B.	Inhoudelijk	300
C.	Procedureel	308
D.	Enkele bedenkingen	310
IV.	De volksraadpleging	315
1.	Inleiding	315
2.	De voorstellen tot invoering van een volksraadpleging .	315
3.	Het advies van de Raad van State	318
4.	Enkele bedenkingen	321
V.	Een kwestie van vertrouwen	331

DEEL 4.

RECHTSPRAAK EN DEMOCRATIE	335
--	------------

Democratische rechtspraak. Variaties op een ideaal	337
---	------------

MAURICE ADAMS

I.	Trias politica: Montesquieu en de rechter als “bouche de la loi”	339
II.	Rousseau en de scheiding tussen recht en politiek	346
III.	De noodzakelijk politieke rol van de rechter	354
IV.	De democratische grens van de politieke rol van de rechter .	358
V.	Dworkin en het onderscheid tussen <i>principles</i> en <i>policies</i>	361
VI.	Rechtspraak als communicatieve praktijk	372
VII.	Besluit	377

Legaliteit, rechtszekerheid en democratie in het strafrecht	381
--	------------

ERIK CLAES

I.	Inleidend	381
II.	Twee rivaliserende concepties van legaliteit van de strafbaarstelling	384
III.	Een strikte legaliteit van de strafbaarstelling is onhoudbaar .	388
IV.	Een pragmatische legaliteit van de strafbaarstelling is onhoudbaar	391
V.	Rechtszekerheid in het strafrecht (eerste verkennende omschrijving)	393
VI.	Rechtszekerheid en menselijke kwetsbaarheid in strafzaken .	396

VII.	Naar een rechtenconceptie van rechtszekerheid in het strafrecht	399
VIII.	Rechtszekerheid en democratische betrokkenheid in het strafrecht	404
IX.	Legaliteit, democratie en publieke autonomie in het strafrecht	408
X.	Volitionele en emancipatoire interesses	411
XI.	Publieke autonomie, grondrechten en rechtszekerheid in het strafrecht	414
XII.	Democratie, rechtszekerheid en het primaat van de strafwetgever	418
XIII.	Terug naar de legaliteit van de strafbaarstelling (slot)	419
	“Het diepste wezen der democratie”: Over grondwettigheids- toetsing in een democratische rechtsstaat	423
	MAURICE ADAMS en DIRK VANHEULE	
I.	De rol van grondwettigheidstoetsing in een rechtsstaat	427
II.	Modellen van grondwettigheidstoetsing	435
III.	Grondwettigheidstoetsing en democratie verzoenbaar?	453
IV.	En het Arbitragehof dan?	454
	Leve de republiek, leve de jury. Historische, bewijstechnische democratische en politieke argumenten	459
	PAUL DE HERT	
	Inleiding	459
I.	Historische achtergrond	460
1.	De Continentale juryrechtspraak	460
A.	Voorgeschiedenis	460
B.	De rol van de strafrechter	463
C.	De fascinatie voor de Engelse jury en de Franse Revolutie	464
D.	België en Frankrijk	465
E.	Nederland	467
2.	Juryrechtspraak in de Common Law	468
A.	Algemeen	468
B.	Engeland	469
C.	De Verenigde Staten	470
II.	De vitaliteit van het verschijnsel	470
1.	Heropleving van het verschijnsel	470
2.	Het afkalven van het verschijnsel	473
3.	Rechtsbeschermende bezwaren tegen juryrechtspraak	474

III.	Argumenten gesteund op strafrechtelijk grondslagen- onderzoek	477
1.	Het kader van het strafrechtelijk bewijsrecht	477
A.	Juryrechtspraak als garantie tegen rechterlijke dwalingen	477
B.	Twaalf kunnen meer dan één	479
2.	Het kader van de democratische rechtsstaat	481
A.	Wat is democratie?	481
B.	Wat is legitimiteit?	486
IV.	Argumenten gesteund op het liberale gedachtegoed	487
1.	Voorwaarden voor overheidstussenkomst	487
2.	Het opvoedkundig en liberaal argument	488
	Conclusie	490

DEEL 5.

DEMOCRATIE EN SUB-STATELIJK RECHT	493
--	-----

Zelfregulering en democratie: koningskoppel of gevecht om de troon?	495
--	-----

ROB VAN GESTEL

I.	Zelfregulering en democratie: een onmogelijk thema?	495
II.	Opzet van deze bijdrage: op zoek naar democratische trekken in zelfregulering	498
III.	Democratische wetgeving: legitimiteit, representativiteit en transparantie	500
IV.	Zelfregulering in soorten en maten	502
V.	Het juridisch gehalte van zelfregulering	504
	Zelfregulering: privaat of publiek?	507
VI.	Certificatie	509
1.	Toepassing van certificatie in het wetgevingsbeleid	511
2.	Vier varianten van certificatie met een rol binnen het publieke domein	513
VII.	Certificatie en legitimiteit	514
1.	Representativiteit	516
2.	Transparantie	519
VIII.	Naar nieuwe communicatieve stijlen van wetgeving?	522

Democratie in het kerkelijk recht	529
--	-----

RIK TORFS

I.	Inleiding	529
II.	De numerieke democratie	531
III.	Democratie als levensstijl	533

IV.	De afwezige democratie. Enkele consequenties	539
V.	Besluit	545
DEEL 6.		
DEMOCRATIE EN INTERNATIONAAL RECHT		547
Het concept van democratie in het EVRM		549
GERHARD VAN DER SCHYFF		
I.	Inleiding	549
II.	Het democratieconcept	551
	1. De democratische staat	553
	2. De democratische samenleving	563
III.	Besluit	572
Democratie en het internationaal recht		575
JAN WOUTERS en CEDRIC RYNGAERT		
I.	Inleiding	575
II.	Het traditionele volkenrecht: een stiefmoederlijke behan- deling van intrastatelijke democratie	576
	1. Het soevereiniteitsbegrip	576
	2. 'Odious debts' en statenopvolging	577
III.	De statelijke soevereiniteit voorbij: het toenemend belang van democratie in het internationaal recht	578
	1. De democratische vrede	578
	2. Het recht op politieke participatie tijdens de Koude Oorlog	579
	3. De Verenigde Naties en de electorale democratie in de jaren '90	581
	4. Een recht op democratie?	584
IV.	Democratie als voorwaarde voor de erkenning van staten ...	587
V.	Democratie als voorwaarde voor het lidmaatschap van internationale organisaties	590
	1. De NAVO	590
	2. De Raad van Europa	591
	3. De Europese Unie	591
	4. De Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS)	593
	5. Universele Internationale Organisaties	595
VI.	Pro-democratische gewapende interventie in het internationaal recht	597
VII.	Het democratisch deficit van normatieve processen in het internationaal recht	599

1.	Democratie in het verdragsluitingsproces	600
2.	Democratie in internationale organisaties	603
VIII.	Besluit	605

Democratie in het recht van de Europese Unie: een tussenstand na de Europese conventie 609

AMARYLLIS VERHOEVEN

I.	Inleiding	609
II.	Democratische legitimiteit voorbij de natie-staat: uitgangspunten	611
III.	Wat zegt het ontwerp van Europese grondwet over democratie?	615
1.	Een nieuwe titel over ‘het democratisch bestel van de Unie’	616
2.	De Raad tussen diplo-, techno- en democratie	620
3.	De Commissie: een niet-vertegenwoordigende ‘hoedster van het algemeen belang’?	623
4.	Op zoek naar legitimiteit zonder vertegenwoordiging: ‘governance’ als toverformule?	628
5.	‘Het beginsel van de participerende democratie’	630
IV.	Slotbeschouwing	633

DEEL 7.

DEMOCRATISCH BESTUUR 637

De algemene beginselen van behoorlijk bestuur en hun bijdrage tot een democratische werking van de overheid 639

L.M. VENY, J. DE MAERTELAERE en T. DE SUTTER

I.	Inleiding	639
II.	Algemene beschouwingen	641
III.	Functies van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur	642
1.	Waarborgende functie	643
2.	Instrumentele functie	645
3.	Betekenis van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur	646
4.	Juridische en maatschappelijke functie van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur	648
5.	Alternatief voor de compensatietheorie	650
IV.	Algemene beginselen van behoorlijk bestuur – democratisch functionerend bestuur	650
VI.	Besluit	654

Ombudsman en democratisch bestuur: een vorm van (politieke) controle?	657
B. HUBEAU	
I. Vooraf. Democratie en ombudsmannen: de context	657
II. Een omschrijving van de ombudsfunctie: waarvoor staat de ombudsfunctie?	659
III. Een internationale vergelijking: convergenties, divergenties en types van ombudsmannen	660
IV. De evolutie van de ombudsfunctie in België	664
1. Late bloei ingevolge (politieke?) hindernissen?	664
2. Een ombudsman in België onmogelijk? Ja ombudsman, nee ombudsman	666
V. De voedingsbodem en de ambities bij de invoering van de ombudsfunctie: legitimering van de democratie?	667
1. De maatschappelijke voedingsbodem en het draagvlak voor het ombudsinstituut	667
2. Een nadere analyse van de doelstellingen in enkele organieke teksten	668
3. Onafhankelijkheid en toegankelijkheid als sleutelementen	670
VI. De impact op de politieke besluitvorming: een vorm van politieke controle?	671
1. De controle op de uitvoerende macht: algemeen	671
2. De ombudsman en de controle op de uitvoerende macht	672
3. De relatie van het ombudswerk tot het wetgevend werk	675
4. En het politiek dienstbetoon?	678
5. De relatie met het petitierecht	680
6. Een evaluatie na tien jaar ombudswerk in België: is er een meerwaarde voor de politieke wereld?	682
VII. De burger als kiezer, consument en/of participant	684
1. Participatie?	684
2. De ombudsfunctie als bestuurlijke vernieuwing. De burger in welke rol?	685
VIII. Een benadering van de rol van de ombudsman vanuit democratisch perspectief	688
1. Een genuanceerde benadering	688
2. Punten van kritiek	689
IX. De toekomst van de ombudsfunctie	692

X.	Besluit: de democratie in de democratie?	694
1.	Geen onder- of overschatting van de ombudsfunctie ..	694
2.	Samen met, niet enkel voor de burger	695